

جایگاه اطلاع‌رسانی در آستانه هزاره سوم^۱

کاظم موسوی بجنوردی^۲

چکیده: مقاله ابتدا به نقش تمدن‌های حوزه نیل و بین‌النهرین در رشد و باروری تمدن بشری و اختراع خط به عنوان نقطه عطفی در حیات انسانی، و توجه مسلمانان به محمل‌های اطلاعات و زیباسازی و جذابیت آنها می‌پردازد. سپس با تأکید به اینکه اگر نسل امروز نتواند دستاوردهای گرانبساز اسلامی و ملی خود را در قالب محمل جدید عرضه کند جفای نابخشودنی بر ملت و دین و آیندگان روا داشته، دستاوردهای بهره‌گیری از فن‌آوری اطلاعات را توضیح داده و پیوند ضعیف کشورهای آمریکای لاتین، آسیا و خاورمیانه را با اینترنت یادآور می‌شود و برای جلوگیری از بحران و کاستن از شکاف عظیم اطلاعاتی در این کشورها راهکارهای کارشناسانه ارائه می‌دهد. به اینترنت به عنوان ابزاری برای توسعه پرداخته می‌شود، بیان چگونگی تشکیل شورای عالی اطلاع‌رسانی و اظهار امیدواری برای اتخاذ تصمیمات استراتژیک جهت استفاده بهینه از فن‌آوری نوین توسط این شورا پایان بخش مقاله است.

تمدن‌های حوزه نیل و بین‌النهرین و اطراف آن نقش عظیمی در باروری و رشد تمدن بشری ایفا کرده‌اند. اختراع خط به عنوان محمل و عامل انتقال اطلاعات و فن‌آوری یکی از ضرورت‌ها و دستاوردهای این دو تمدن است که نقطه عطفی در حیات انسانی محسوب می‌شود. الواح گلین کشف شده در هفت تپه ایران، الواح مربوط به داریوش شاه که در آنها حفظ کشور را "از سال بد و دروغ" از اهورا مزدا طلب کرده است و مجموعه بی‌بدیل بدست آمده در ساحل نیل نمایشگر اولین تلاش‌های بشر در انتقال و ماندگاری اطلاعات است. این تلاش‌ها در طول تاریخ سیر تکاملی خود را طی کرد و فراز و نشیب بسیاری را پشت سر

۱. این مقاله در یازدهمین همایش اتحادیه کتابداران و اطلاع‌رسانان عرب و کشورهای اسلامی ارائه شده است.

۲. مشاور رئیس‌جمهور و رئیس کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

گذاشت و با ظهور اسلام شتابی فزاینده یافت.

دینی که کتابش "خواندنی"، قَسَمَش "قلم و نوشتار" و سخنان پیشوایانش "سخن نو" است بدیهی است که به پیام و انتقال پیام و محمل‌های انتقال عنایتی ویژه خواهد داشت.

مسلمانان از همان ابتدا به اهمیت تبادل اطلاعات به عنوان عامل تبلیغی، فرهنگی و رشد پی برده و به شیوه‌های بدیعی در این امر کوشیدند. توجه به محمل‌های اطلاعات و رشد و گسترش آنها در گستره فرهنگ اسلامی حکایت از ژرف نگری این آغازگران دارد. آنان از ابتدا دریافتند که زیباترین پیام‌ها اگر با محمل‌های مناسبی عرضه نگردد متاعی کم مشتری خواهد بود لذا بر زیباسازی و جذابیت و سهولت نقل و انتقال این محمل‌ها افزودند. در این مسیر به خط و کاغذسازی در شرق اسلامی توجه ویژه‌ای مبذول شد. کارخانه‌های بسیاری به تولید کاغذ پرداختند و خط منزلتی رفیع یافت و ضمن تکامل به لحاظ زیباشناسی نیز بدان پرداخته شد. فقط خط کوفی در دوازده شکل زیبا با کاربردهای خاص عرضه شد و از آن پس خط نسخ و نستعلیق و مشتقات آنها به زیباترین شکل‌ها برای انتقال پیام به کار گرفته شد. حاصل آن تلاش گسترده علاوه بر رشد و توسعه انسانی و پیشرفت علم و فرهنگ علم و مجموعه عظیم مکتوبی است که اکنون زینت‌بخش بسیاری از موزه‌هاست و هر یک از آنها به دارا بودن هر صفحه از این میراث مکتوب افتخار می‌کنند. اکنون در آستانه هزاره سوم، محمل جدیدی رخ نموده است. رایانه‌ها، شبکه‌ها و اینترنت و سایبراسپیس می‌رود که حتی در ماهیت پیام‌ها نیز تأثیر بگذارد. این پدیده مسلماً نقطه عطف جدیدی در حیات فرهنگ بشری است و لاجرم کلیه فرهنگ‌ها و ملت‌ها ناگزیرند خود را آماده ورود به این دنیای جدید ارتباطی کنند.

بدون شک این نسل اگر نتواند دستاوردهای گرانسنگ اسلامی و ملی خود را در قالب این محمل جدید به نحو احسن عرضه کند جفای نابخشودنی را بر ملت و دین و آیندگان روا داشته است. فرهنگ ما برای دنیا سخن نو، بسیار دارد، باید آموخت که این سخنان زیبا و انسان‌ساز با چه محملی باید عرضه شود تا بر دل‌ها نشیند و آنها را مجذوب خود سازد. اگر سینمای ایران بعد از انقلاب توانسته است در سطح جهانی بدرخشد و مبدع سینمای انسانی در جهان باشد دقیقاً به خاطر انتخاب بجای محمل انتقال بوده است.

بهره‌گیری از فن‌آوری نوین (IT) تنها به بحث انتقال فرهنگ و یا گفت‌وگوری تمدن‌ها مربوط نمی‌شود، بلکه رشد و توسعه انسانی هر کشوری منوط به استفاده بهینه از آن است. بهره‌گیری صحیح از فن‌آوری اطلاعات و توسعه آن می‌تواند دستاوردهای ذیل را دارا باشد:

۱. حرکت آزاد اطلاعات و آگاهی‌رسانی همگانی و توسعه انسانی.

۲. قدرت بخشی بیشتر مردم و مشارکت بیشتر آنان در فرایند تصمیم‌سازی.

۳. کاستن از تنش‌ها و مخاصمات قومی و منطقه‌ای بین‌المللی

۴. ارتقاء سطح بهداشت

۵. ارتقاء سواد عمومی

۶. گسترش بخش خصوصی

اما این دستاوردها زمانی محقق خواهد شد که در به‌کارگیری این فناوری نوین در سطح جهان عادلانه رفتار شود. اما آمار و ارقام کنونی مؤید چنین مطلبی نیست. فاصله زیادی میان کشورهای پیشرفته و کشورهای در حال رشد از نظر تعداد شبکه‌ها، رایانه‌های میزبان و کاربران وجود دارد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که خطر نخبه‌گرایی اطلاعات بیشتر جمعیت دنیا را تهدید می‌کند. به عنوان نمونه ۵۶ درصد پیوندها با اینترنت مربوط به ایالات متحده، ۲۶ درصد اروپا، ۱۶ درصد کانادا و کشورهای آمریکای لاتین، ۱۲ درصد آسیا و خاورمیانه و یک درصد به کشورهای آفریقایی مربوط می‌شود.

از مجموع شبکه‌های موجود در اینترنت ۸۰ درصد به کشورهای گروه هفت و تنها ۵ درصد به ۵۵ کشور در حال رشد از آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین مربوط می‌شود.

اگر تدبیر مناسبی برای کم کردن این شکاف عظیم اطلاعاتی اندیشیده نشود نسل آینده این کشورها دچار بحران فزاینده‌ای خواهند شد.

کارشناسان برای ورود به این دنیای جدید و مقابله با این بحران نکات ذیل را یادآور شده‌اند:

- سیاست ملی اطلاع‌رسانی: کشورهای در حال رشد و بسیاری از کشورهای اسلامی سابقه‌ای دیرینه در فرهنگ شفاهی دارند. همچنین از نظر میزان باسوادی در سطح پایینی ارزیابی می‌شوند. اگر چه آگاهی از منابع اطلاعاتی نوشتاری یا الکترونیکی موجود، در کشور در میان باسوادان سرعت می‌یابد، به طور کلی سرمایه‌گذاری در زمینه اینترنت کافی نیست و این مسئله بر سیاست ملی اطلاع‌رسانی کشورهای در حال رشد تأثیر می‌گذارد. در حال حاضر در این کشورها، سیاست‌های ملی اطلاع‌رسانی عمدتاً در زمینه تجارت، روابط بین‌الملل، امنیت ملی و صادرات فن‌آوری متمرکز است. این کشورها برای سرعت بخشیدن به رشد و ثبات اقتصادی باید برنامه‌های عمرانی توسعه و پیشرفت نظام مبادله اطلاعات الکترونیکی را در اولویت قرار دهند. سیاست اطلاع‌رسانی باید به عنوان یکی از سیاست‌های ملی در برنامه ۵ ساله کشورها ترسیم و طبق برنامه پیش برود.

غلبه فرهنگی خاص بر اینترنت و انحصارگرایی بر آن می‌طلبد که در کشورهای در حال رشد به ویژه کشورهای اسلامی ضمن ایجاد شبکه‌های داخلی و منطقه‌ای، حداکثر سعی خود را برای

برای ایجاد و توسعه سایت‌هایی منطبق با فرهنگ بومی و منطقه‌ای می‌ذول دارند.

- چارچوب قانونی و ساختار اطلاعاتی: در کشورهای پیشرفته چارچوب قانونی برای حمایت از سرمایه، مالکیت فکری، و امنیت شخصی، در بازار اطلاعات وجود دارد. چارچوب قانونی در برگیرنده مسائل بخش خصوصی، نیروی انسانی ماهر، استانداردها و نحوه اجرای آنهاست. در اکثر کشورهای در حال رشد و از جمله در کشورهای اسلامی چارچوب قانونی در مقوله اطلاعات وجود ندارد. اگر چه رشد سریع فناوری اطلاعات در کشورهای پیشرفته و بسیاری از کشورهای در حال رشد، شیوه تجارت را در محل سکونت، کار و در سازمان‌ها تغییر داده است ولی ساختار قانونی در کشورهای در حال رشد در بخش اطلاع‌رسانی باید توسعه یابد. در زمانی که در کشورهای پیشرفته، فناوری اطلاعات، شامل ارتباطات دوربرد در هر بازاری نفوذ کرده است، در کشورهای در حال رشد از آن به عنوان ابزاری برای انجام امور مالی، تسهیلات محاسباتی، و پردازش داده‌ها استفاده می‌شود.

- آموزش و کارآموزی: در کشورهای پیشرفته، نیروی کار، از کارگر مداری به دانش‌مداری تغییر یافته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در کشورهای پیشرفته میزان استفاده از اینترنت بستگی به سطح آموزش دارد. همچنین در کشورهای در حال رشد نیز این نتیجه به دست آمده است. بنابراین برای بالا بردن میزان باسوادی باید تلاش شود. در کشورهای در حال رشد، دولت، سازمان‌ها، مراکز آموزشی مرکزی، ایالتی، و محلی مسئولیت دارند تا با همکاری یکدیگر نرخ باسوادی را افزایش دهند. تنها از این طریق است که افراد می‌توانند در جهت دسترسی به اطلاعات و انتخاب آن در سطح جهان رقابت کنند. در این صورت باید تربیت متخصصان اطلاع‌رسانی جدی گرفته شود، و در اولویت قرار گیرد. متخصصان اطلاع‌رسانی در تهیه، سازماندهی، و اشاعه اطلاعات در داخل و یا خارج از کشور بیشتر مؤثر هستند. آنها نه تنها می‌توانند به توده‌ها استفاده از اینترنت را آموزش دهند، بلکه با اشاعه اطلاعات بومی غنی می‌توانند به غنای جامعه جهانی اطلاعات کمک کنند.

- انقلاب اطلاعات یک واقعیت است. و اقتصاد اطلاعاتی تغییرات سریع و شتابانی را در اقتصاد و جوامع پدید آورده است. در این اقتصاد، اطلاعات یکی از منابع حیاتی و اساسی برای رقابت است.

اینترنت به این توسعه در موارد ذیل کمک خواهد کرد:

- الف. سنجش ظرفیت کشور و تعیین نیازهای کاربر، سازماندهی اطلاعات، ترکیب اطلاعات، تأمین امکان دسترسی آزاد به اطلاعات موجود در داخل و خارج از کشور.
- ب. گزینش اطلاعات مورد نیاز بخش خصوصی و دولتی، شامل نیازهای اطلاعاتی روزانه عموم.

ج. کمک به مبادله اطلاعات در سطوح مختلف، در این مورد به آموزش متخصصان اطلاع‌رسانی که ساختار اطلاعاتی و مدیریت اطلاعات را پشتیبانی کند نیاز فوری وجود دارد.

- جهان به سوی اقتصاد مبتنی بر اطلاعات که در تمام بخش‌ها نفوذ کرده است پیش می‌رود. برای نیل به این هدف، نقش دولت در استفاده مناسب از اینترنت بسیار حیاتی است. اولاً، اینترنت در تحولات اجتماعی و الگوهای اقتصادی که از (کارمداری) به دانش‌مداری تغییر یافته است تأثیر می‌گذارد، ثانیاً، روابط بخش خصوصی و دولتی را معین می‌کند، و بازار خلاقیت و تقویت بخش خصوصی اطلاعات را رواج می‌دهد. ثانیاً، سیاست‌های ارتباط دوربرد برای شکستن انحصار و ترویج رقابت سازنده میان فروشندگان بین‌المللی و داخلی مجدداً تعریف خواهد شد. اینترنت می‌تواند میان بخش دولتی، سازمان‌های محلی و بین‌المللی مشارکت ایجاد کند. نتیجه اینکه یک راه حل وجود ندارد که به صورت یکسان به تمام کشورهای در حال رشد دیکته شود. در این مورد نیاز است که ارزیابی صورت گیرد. هزینه‌یابی شود، و احتیاجات مورد خاص مشخص گردد، و اولویت‌ها بر حسب منابع قابل دسترسی به ترتیب مورد توجه قرار گیرد. منابع بومی مهار شوند و منابعی که از سازمان‌های بین‌المللی باید تأمین شود، درخواست گردد. موضوع اینترنت در کشورهای در حال رشد پیچیده است. مذاکره برای حمایت بیشتر دولت، تخصیص بودجه، بسیج حمایتی وزارتخانه‌های تخصصی، دانشگاه‌ها و صنایع در تولید و مدیریت اطلاعات، تأثیرگذاری بر سیاستگذاران و تأمین‌کنندگان اطلاعات که برای توسعه کشور اینترنت را اشاعه دهند ضروری به نظر می‌رسد.

در جمهوری اسلامی ایران برای اتخاذ تدابیر لازم برای استفاده بهینه از (IT) فعالیت‌های زیادی صورت گرفته است. در زمانی که جناب آقای خاتمی ریاست کتابخانه ملی را عهده‌دار بودند پیشنهادی را برای تشکیل شورای عالی اطلاع‌رسانی به رئیس‌جمهور محترم وقت ارائه دادند. جلساتی تشکیل شد و طرح‌هایی آماده گردید. خوشبختانه پس از انتخاب ایشان به عنوان ریاست جمهوری اسلامی ایران این مسئله شکل جدی‌تری یافت و با تصویب شورایعالی انقلاب فرهنگی شورای پیشنهادی شکل قانونی یافت.

شورایعالی اطلاع‌رسانی ایران ریاستش به عهده ریاست جمهوری است و متشکل از وزرا و رؤسای سازمان‌های ذیربط و خبرگان اطلاع‌رسانی است.

امید است این شورا بتواند تصمیمات مؤثری را برای طراحی نظام جامع اطلاع‌رسانی کشور فراهم آورد و با اتخاذ تصمیمات استراتژیک استفاده بهینه را از این فناوری نوین فراهم آورد.